

האוניברסיטה העברית
פקולטה למדעי החברה
החוג למדעי המדינה

הימין הקיצוני בישראל

מרצה: עמי פדהצור

המפד"ל: תעלומה אלקטורלית

דובי קנגיסר
ת.ז. 035812924

המפלגה הדתית לאומית (מפד"ל), במבט מקרוב, מהווה תעלומה אלקטורלית מוזרה. נהוג לחלק את תולדותיה לשני עידנים ברורים - העידן הראשון נמשך מהקמתה בשנת 56', כאיחוד של המפלגות הדתיות-ציוניות המזרחי והפועל המזרחי, ועד שנת 81'; העידן השני נמשך מ-81' ועד ימינו (Don-Yehiya, 1998: 76). ההבדלים בין שתי התקופות מתבטאים בשני תחומים עיקריים - יציבות ארגונית, ויציבות אלקטורלית. היציבות הארגונית התבטאה בקיומה של ה"סיעתיות הממוסדת" (דון יחיא, 1979; Yishai, 1980), היינו ההתעקשות על מהותה של המפד"ל כמעין דמוקרטיה זוטא בתוך הדמוקרטיה הישראלית הכללית. זהותה של המפד"ל כ"מפלגת מחנה" (דון יחיא, 1979: 26), כלומר מפלגה שמייצגת זהות ואינטרסים קבוצתיים ולא דווקא אידיאולוגיה, חייבה את אנשי המחנה להשאיר מאוחדים גם חרף חילוקי דעות אידיאולוגיים חריפים ביניהם. כתוצאה מכך, כמעט שלא סבלה המפד"ל מפילוגים ופרישות מתוכה במהלך העידן הראשון לקיומה, בניגוד למפלגות החילוניות שם היו פילוגים ואיחודים עניין של מה בכך. אך בניגוד מוחלט לעידן הראשון במפד"ל, התבטא העידן השני בפילוגים ואיחודים כמעט מדי מערכת בחירות. העידן נפתח בפרישתו של הרב אבו-חצירא להקמת תמ"י מחד, ופרישת חה"כ חנן פורת שהצטרף למפלגת התחיה מאידך.

למעשה, לחנן פורת שמור מקום מרכזי בסאגת הפילוגים של המפד"ל - כאמור, ב-81' פרש פורת מהמפד"ל והצטרף לתחיה. לקראת בחירות 84' פרש פורת מהתחיה במחאה על האוריינטציה החילונית שלה, והצטרף לפורשים נוספים מהמפד"ל כדי להקים את מצ"ד, שמצידה הקימה יחד עם פועלי אגודת ישראל את רשימת "מורשה" שהתמודדה בבחירות לכנסת האחת-עשרה וזכתה בשני מושבים. בשנת 86' התפרקה מצ"ד ופורת חזר למפד"ל. התנאים שהציב פורת לחזרתו למפד"ל גררו את המפד"ל באופן חד לימין המפה הפוליטית, עד כדי כך שערב הבחירות פרשה קבוצה של מתונים מהמפד"ל והקימה את מימד, שלא הצליחה לעבור את אחוז החסימה בבחירות (Bick, 1995: 83). בבחירות 92' הצליח פורת שוב לכפות על המפלגה נטייה חדה ימינה, וגם בבחירות 96' הוא נשאר במפלגה, למרות מיתון עמדותיה במערכת הבחירות הזו (על כך אפרט בהמשך). בשנת 99' שוב פרש פורת מהמפד"ל והיה שותף להקמת מפלגת "תקומה" יחד עם שני פורשים נוספים - אורי אוריאל וצבי הנדל. לקראת הבחירות באותה שנה הצטרפה מפלגת תקומה לרשימה מאוחדת עם מולדת וחרות של בני בגין, שזכתה לארבעה מנדטים. מאוחר יותר באותה שנה פרש פורת סופית מן הכנסת, ולא חזר להתמודד בבחירות לכנסת השש-עשרה.

ערעור מתמשך זה על היציבות הארגונית של המפד"ל, כמובן, נתן את אותותיו גם ביציבות האלקטורלית של המפלגה. בעוד שבעידן הראשון זכתה המפד"ל בכל מערכות הבחירות ללא פחות מעשרה מנדטים ולא יותר משנים-עשר (Liebman and Don-Yehiya, 1984: 100), הרי שבראשית העידן השני נחלה המפד"ל ירידה חדה לשישה מנדטים בלבד. בשלב זה אנו מתקרבים אל התעלומה האלקטורלית הגלומה במפד"ל: חרף כל הפילוגים שצוינו לעיל, גם בעידן השני שמרה המפד"ל על יציבות מפתיעה, ולמעשה גודל טווח התנועה של המפלגה נשאר זהה לעידן הראשון - בכל מערכות הבחירות מ-81' ועד 2003 לא ירדה המפלגה מתחת לארבעה מנדטים, ולא עלתה מעל לשישה. יוצאת הדופן היחידה בקבוצה זו היא דווקא מערכת הבחירות לכנסת הארבע-עשרה, אז זכתה המפלגה לתשעה מושבים (8.1 אחוז מהקולות הכשרים לעומת 5 אחוזים בלבד בבחירות לכנסת השלוש-עשרה), וכמעט והכפילה את מספר מצביעיה מכ-129 אלף בוחרים ב-92' לכ-240 אלף ב-96'.¹ זאת, בזמן ששתי הרשימות הימניות האחרות - הליכוד-צומת-גשר ומולדת - ספגו ירידה ניכרת בכוחן (מ-43 מנדטים בכנסת השלוש-עשרה ל-34 בלבד בכנסת הארבע-עשרה).

מהצגה זו של הדברים עולות מספר שאלות בהן אנסה לדון בעבודה זו: (1) מהו הגורם המסביר הטוב ביותר למידת הצלחתה האלקטורלית של המפד"ל, וכיצד הוא פועל? (2) כיצד, אם בכלל, השפיע תהליך ההקצנה שעברה המפד"ל על הישגיה האלקטורליים? ולבסוף - (3) האם תהליך ההקצנה של המפד"ל נבלם

¹ הנתונים מתוך אתר הכנסת.

ואף התהפך מאז 96', ואם כן - מה תהיינה השפעותיה של מגמה חדשה זו על הצלחתה האלקטורלית של המפלגה?

המפלגה הדתית-לאומית, כשמה כן היא, מתנדנדת בין שתי קבוצות של מפלגות - קבוצת המפלגות הדתיות, וקבוצת המפלגות הימניות. דואליות זו ראשיתה בתחילת שנות ה-70, עם עליית חוגי הצעירים בתוך המפלגה והפיכתה, עד סוף העשור, ממפלגת מרכז חסרת אידיאולוגיה ביטחונית למפלגת ימין מובהקת, על כך אפרט בהמשך. מכאן שכדי למצוא את הגורם המסביר לתנועותיה האלקטורליות של המפד"ל יש לבחון את שתי הקבוצות בנפרד, ולנסות ולמצוא קורלציות בין תנועותיה של המפד"ל לבדה לבין תנועות בשני הגושים אליהם היא משתייכת.²

נבחן, אם כן, ראשית את קבוצת המפלגות הדתיות. כפי שניתן לראות בטבלה 1 שבנספח א', המפלגות הדתיות כקבוצה הצליחו להגדיל את מאגר הבוחרים שלהן באופן עקבי מ-81' ועד בחירות 99'.³ מבין המפלגות רק ש"ס הראתה גידול משמעותי ועקבי מאז הקמתה ועד 99', בעוד שיהדות התורה המאוחדת שומרת על גידול מתון ועקבי מאז הקמתה בשנת 92' (כאיחוד מחדש של אגודת ישראל ודגל התורה) ועד בחירות 2003. אל מול המגמות היציבות הללו, מפגינה המפד"ל התנהגות בלתי-יציבה להפליא. בשלוש מערכות בחירות בין 84' ל-2003 חלה ירידה בכמות המצביעים לעומת הבחירות הקודמות, ובשלוש המערכות האחרות - חלה עליה. בשל שיטת חלוקת המושבים, רק בשני מקרים חלה ירידה בכמות המושבים שהשיגה המפלגה (ב-84' וב-99'), בעוד שביתר ארבע המערכות הצליחה המפד"ל להעלות את מספר המושבים שלה בכנסת.

מסקירה זו ברור כי לא ניתן לזקוף את התנועות במספר המצביעים למפד"ל להתרחשויות בקרב הקבוצה הדתית. דפוסי ההצבעה למפד"ל אינם קשורים בשום צורה ברורה, לא במגמה ולא בחדות התנועות, לדפוסי ההצבעה לשאר המפלגות הדתיות או לדפוסי ההצבעה לגוש הדתי באופן כללי.

בטבלה 2 בנספח א' ניתן לראות את השינויים בקרב גוש הימין (ללא חרדים) באותה התקופה. גם כאן התמונה רחוקה מלהיות ברורה. בין השנים 81' ו-88' הגדיל גוש הימין את מספר הבוחרים שלו (אם כי ספג ירידה במספר המושבים בשל הפיצול הרב בתוכו ובשל הגידול בכלל האוכלוסייה), בעוד שהמפד"ל נעה מעלה ומטה. לעומת זאת, דווקא בשנים 92' ו-96' בהן איבד הימין חלק גדול מכוחו הפרלמנטרי ולאחר מכן גם האלקטורלי, הצליחה המפד"ל לזנק פעמיים ברציפות ולהגביר את כוחה באופן משמעותי. רק בשנת 99' הצטרפה המפד"ל, באיחור אופנתי, למגמת הירידה של גוש הימין, והמשיכה במגמה זו גם בזמן שגוש הימין בכללו התאושש וזכה לעלייה מרשימה ב-2003.

אפילו כאשר בוחנים את התנהגותם של שני הגושים ביחד (ימין+דתיים), לא ניתן למצוא קורלציה בין התנהגותה של המפד"ל לבין דפוסי ההצבעה לגוש המשותף.

מכאן אנו נאלצים להסיק כי הסיבות לתנועות האלקטורליות אינן נוגעות לגושים להם שותפה המפד"ל, ועלינו לחפש את הגורם המסביר במקום אחר. נפנה, אם כן, לבחון תמורות פנימיות במפד"ל, ונראה האם אלו משתלבות היטב עם תנועותיה האלקטורליות של המפלגה. כפי שצוין לעיל, עד סוף שנות השישים הייתה המפד"ל מפלגת מרכז, שעסקה באופן בלעדי בנושאי דת ומדינה, בעוד שאת הטיפול בנושאי מדיניות החוץ והביטחון הותירה בידי המפלגה הדומיננטית (מפלגת העבודה על גלגוליה) (Bick, 1995: 82). אך לאחר מלחמת ששת הימים וכיבוש שטחי יש"ע, החלו לעלות קולות שדרשו מן המפלגה לנקוט עמדה ברורה

² ראוי להוסיף כי במהלך שנות ה-90 הפכו גם שתי המפלגות החרדיות למפלגות ימין, במידה גדולה בעקבות בוחריהן ובניגוד לאינטרס שלהן כמפלגות מחנה התלויות בשותפות בקואליציה כדי להמשיך ולספק שירותים שונים למחנות שלהן.
³ בבחירות 88' הייתה השתתפות ערה של תנועת חב"ד בבחירות בעקבות הפיצול בין אגודת ישראל לדגל התורה, מה ש"הקפיץ" את מספר הבוחרים של המפלגות החרדיות - תופעה שנעלמה בבחירות הבאות. בבחירות 92' חלה ירידה במספר המושבים של המפלגות הדתיות למרות הגידול בקהל הבוחרים, בשל הגידול בכלל אוכלוסיית ישראל בעקבות גלי העלייה מבר"מ בראשית שנות ה-90.

בזכות ארץ ישראל השלמה וכנגד יוזמות של נסיגה מהשטחים הכבושים. קולות אלו עלו בעיקר מקרב הדור הצעיר - ילידי הארץ שהתחנכו במוסדות החינוך ובתנועת הנוער של המפד"ל (דון יחיאל, 1979: 31). רבים מהמנהיגות הצעירה היו מקורבים לשיבת "מרכז הרב" של הרב קוק, ול"גוש אמונים" - קבוצה שפרשה מהמפד"ל זמן קצר אחרי בחירות '74 והפכה לתנועה חוץ-פרלמנטרית (Liebman and Don-Yehiya, 1984: 106; Bick, 1995: 82). בבחירות הפנימיות במפד"ל בשנת '68 השיגה סיעת הצעירים ייצוג של 22.5 אחוז במוסדות המפלגה, ובבחירות בשנת '72 שמרה הסיעה על אחוז דומה (דון יחיאל, 1979: 33). ייצוגם של הצעירים בתנועה גדל אף מעבר לאחוז זה כתוצאה מאימוץ מנהיגות צעירה אל תוך הסיעות האחרות במפלגה כ"דור המשך". צעירים אלו שיחקו תפקיד חשוב ב"מהפכה השקטה" במפד"ל לקראת הבחירות לכנסת התשיעית (Yishai, 1980). במהפכה זו סולק יצחק רפאל, "האיש החזק" במפלגה, ונפתחה הדרך לקידום של הצעירים לעמדות מפתח בתוכה (דון יחיאל, 1979: 29). אמנם בראש המפלגה נותר יוסף בורג הפרגמטיסט, אך גם הוא אולץ לבסוף לפרוש ב-'86, לאחר שפורשי מצ"ד שבו אל המפד"ל.

אין עוררין על כך שעיקר הנפילה בכוחה של המפד"ל בשנת '81 נגרם עקב נטישת המפלגה על-ידי מצביעי הספרדים. רובם הלכו בעקבות הרב אבו-חצירא שהקים את תמ"י, וחלק נוסף עבר לליכוד. רק מנדט וחצי מאלו שאבדו למפד"ל הלכו למפלגת הימין "התחיה" (Don-Yehiya, 1992: 94). בבחירות '84 המשיכה התדרדרותה של המפד"ל כשזו איבדה עוד שני מנדטים, בעיקר לש"ס ולמורשה - מפלגה שהוקמה על-ידי פורשי המפד"ל הניציים (Bick, 2001: 80). חזרתה של מצ"ד אל חיק המפד"ל ב-'86 השיבה למפלגה בוחרים רבים, אך מצד שני התעקשותה של מצ"ד על הקשחת העמדה הניצית של המפלגה הביאה לפרישת הצד היוני ממנה והקמת רשימת "מימד". זו אמנם לא עברה את אחוז החסימה, אך מנעה מן המפד"ל 0.7 אחוז מן הקולות, וכך עלתה המפד"ל במנדט אחד בלבד בבחירות הללו (Don-Yehiya, 1992: 86).

שנת '92 הייתה השנה היחידה שבה הצליחה המפד"ל לקחת קולות מהימין הקיצוני על-ידי הדגשת הפן האידיאולוגי של מצעה. מצע זה היה הניצי ביותר שהציגה המפד"ל עד כה, והיה דומה מאוד למצע הביטחוני של התחיה (Bick, 1995: 93) ושל צומת (Nixon et al., unpublished: 13). ובכל זאת, למרות הלחצים הרבים מצד חברי מצ"ד לשעבר, נמנעה המפד"ל מהצגת תוכנית ברורה לעתיד השטחים במצעה, ותחת זו הביעה את התנגדותה להקמת מדינה פלסטינית, ואת תמיכתה מחד גיסא בהגדלת ההתנחלויות ומאידך גיסא בהמשך שיחות השלום שניהלה הממשלה היוצאת, להשגת אוטונומיה לפלסטינים כל עוד זו לא תביא להקמתה של מדינה פלסטינית (Bick, 1995: 93). קביעות אלו הספיקו למפד"ל כדי ליטול ממפלגת התחיה מנדט אחד, ולהביאה לשישה מנדטים (Bick, 1995: 95), אך נדמה כי בכך מיצתה המפלגה את יכולתה ליטול קולות מן הימין מבלי להביא לקרע מהותי מול מצביעי המפלגה המתונים.

בחירות '92 העמידו את המפד"ל, על ששת מושביה, מול שוקת שבורה, שכן הזדהותה המוחלטת עם ימין המפה הפוליטית (סיסמתה של המפד"ל בבחירות הללו הייתה "המפד"ל לימין") מנעה ממנה, לראשונה מאז הקמתה, להצטרף לממשלה למשך כל הקדנציה. אך הייתה זו ממשלה זו ממש שהביאה למפד"ל את הישגה הגדול ביותר מאז קריסתה בבחירות '81. ממשלתו של יצחק רבין כללה את מפלגת מרצ, ששמה דגש רב על קידום אינטרסים חילוניים ופריצת הסטטוס-קוו בענייני דת ומדינה. הגוש החוסם של מפלגות השמאל יחד עם המפלגות הערביות, מנע ממפלגת ש"ס, שהייתה שותפה לממשלת רבין בתחילת הקדנציה, מלהשפיע באופן מהותי על נטיותיה של הממשלה בתחום זה. כה רבה הייתה הדאגה מפני פגיעתה הרעה של קואליציית העבודה-מרצ-ש"ס, עד כי בינואר 1993 התנהל דיון פומבי מעל דפי כתב העת "נקודה" בו הציגו שני חברי כנסת של המפד"ל טיעונים בעד ונגד הצטרפות לממשלת רבין. חה"כ יגאל ביבי, תחת הכותרת "ממשלה עם פחות מרצ", כתב "[יצחק רבין] נאלץ להשתדך עם מר"צ וש"ס ולהקים ממשלה שלא רק בנושא ארץ-ישראל היא אינה טובה, אלא יותר מכך, גם בנושא עם-ישראל ותורת ישראל היא ממשלה הרסנית. וכל זאת משום שאנו לא נמצאים לידו על-מנת לסייע לו לבחור בדרך אחרת ... המקום שנועד

לציונות הדתית בעם היהודי נותר ריק ... אינני מקבל את הטענות לפיהן נוכל לשרת את העם טוב יותר באופוזיציה. שאילתות והצעות לסדר אינן קובעות סדרי עדיפויות במדינה" (ביבי, 1993). לעומתו כתב חה"כ שאול יהלום, תחת הכותרת "לא להלכד ברשת של רבין": "טעות קשה תעשה המפד"ל אם תילכד ברשתו של רבין. ממה נפשך, אם אכן משבר ש"ס יתרחש, יוצעו למפד"ל תנאים טובים פי אלף, כולל שינוי בקווי היסוד, ריסון מר"צ, שמירה על הארץ ועל החינוך היהודי. ואם משבר ש"ס לא יתרחש - מה השתנה? האם המפד"ל צריכה להיות הגלגל החמישי במרכבתו של רבין, ולסייע לו במדיניות הנסיגה וזריעת זרעי המדינה האש"פיסטית?" (יהלום, 1993). ניתן לראות מן הדברים כי המפד"ל לא פסלה כל שותפות עם רבין, והייתה נכונה להקרבה מסוימת בתחום הביטחוני (מי יותר ומי פחות) בתמורה להגנה על האינטרסים הדתיים שלה. עם הגישה הזו המשיכה המפד"ל עד לבחירות לכנסת השלוש-עשרה.

וכך, כאשר בחירות '96 עמדו בפתח, החליטה המפד"ל להצניע את עמדותיה הניציות בתעמולת הבחירות שלה, ולשים דגש על הנושאים היהודיים (תחת הסיסמא "ציונות עם נשמה"), תוך הסכמה עם שתי המפלגות החרדיות שלא לעסוק בהשמצות הדדיות אלא לרכז את כל המאמצים בהגדלת המחנה הדתי מול מרצ (Don-Yehiya, 1998: 83-85). החלפת האג'נדה הציבורית מנושאי ביטחון וחוץ לנושאי דת ומדינה ופנים פעלה לטובת המפד"ל, ביחוד לאור שילובה של מגמה זו בשיטת הבחירות החדשה - זו אפשרה למצביעים לבחור לראשות הממשלה על-פי העדפותיהם הביטחוניות, ומצד שני לקדם את הנושא היהודי על-ידי הצבעה למפד"ל (או לש"ס). ואכן, את שלושת המנדטים החדשים של המפד"ל היא קיבלה לא רק ממצביעי ימין (התחיה, מולדת, ליכוד) אלא גם ממצביעי העבודה, ואף ממצביעים חילוניים (Don-Yehiya, 1998: 93; Bick, 2001: 81). לאחר שנים רבות בהן המצביעים הדתיים הרגישו "בידיים בטוחות", הם שבו, בעקבות ממשלת רבין, לחוש כ"מיעוט במצור" (Don-Yehiya, 1992: 91), ולפיכך חזרו "הביתה" אל המפד"ל. יש לציין כאן כי אין בדברים הללו כדי לבטל את מעמדה של המפד"ל כמפלגת ימין - המפד"ל הביעה את תמיכתה בנתניהו - אך למרות הרשימה הניצית למדי של המפד"ל (ארבעה מתוך ששת המקומות הראשונים ברשימה היו ניצים (Don-Yehiya, 1998: 88)), בחרה המפלגה שלא לעסוק בנושאי הביטחון, והציגה עצמה כמפלגה מתונה.

שלוש שנים תחת הקואליציה של נתניהו הספיקו כדי להשכיח את חששותיהם של מצביעי המפד"ל, וזמן מה לפני הבחירות ניבאו הסקרים למפד"ל נפילה חדה חזרה לחמישה או שישה מנדטים (Bick, 2001: 86). לאחר מותו של ראש המפלגה, זבולון המר, נבחר יצחק לוי להחליפו. לוי נחשב לנץ ומקורב לחברי הכנסת פורת והנדל, אך בבחירות הפנימיות במפלגה איזן המרכז את לוי עם ארבעה מועמדים מתונים - יהלום (שמקומו כמספר 2 הובטח בהסכם עם לוי), אורלב, ביבי ולנגנטל. הניצים סלומיאנסקי והנדל נדחקו למקומות השישי והשביעי, ופורת עד למקום ה-11. בתגובה פרשו פורת והנדל מהמפלגה והקימו את "תקומה" שהצטרפה לקראת הבחירות לרשימת הימין "האיחוד הלאומי". בניסיון לעצור את סחף מצביעי הימין מהמפד"ל לאיחוד הלאומי, שובץ הרב דרוקמן, ממנהיגי המתנחלים, במקום הרביעי ברשימת המפלגה לכנסת (Bick, 2001: 86).

המפד"ל הציגה לבוחרים מצע מתון שהתרכז בנושאי דת ומדינה ושוב הצניע את הנושאים הביטחוניים. מול האיום של "האיחוד הלאומי" הציגה המפד"ל, בין השאר, תשדיר בחירות משנת '96 בו מדבר חנן פורת כנגד אלו שעוזבים את הבית, וקורא לצופים לחזור "הביתה" למפד"ל. אך למרות החשש מהאיחוד הלאומי, הרי שעיקר הקולות שאבדו למפד"ל ב- '99 עברו דווקא לש"ס. כך, בעיירות הפיתוח איבדה המפד"ל בין שליש למחצית מכוחה, כאשר המרוויחה העיקרית מאובדן זה הייתה ש"ס - בעוד שהאיחוד הלאומי קיבלה באותם ישובים עוד פחות קולות ב- '99 משקיבלה מולדת לבדה ב- '96 (Bick, 2001: 82). אמנם רבים ממצביעים אלו לא נשאו בש"ס בבחירות 2003, אך אלו בחרו לחזק את הליכוד, ולא חזרו אל המפד"ל. בהתאם למצעה המתון הצטרפה המפד"ל לקואליציה שהרכיב אהוד ברק.

בשנת 2002 החליט יו"ר המפד"ל יצחק לוי לפנות את מקומו ולאפשר לתא"ל (מיל.) אפי איתם להבחן לראשות המפלגה. רבים במפד"ל תלו תקוות רבות בקצין הכריזמטי ויש שניבאו שהמפד"ל בהנהגתו תזכה להישגים עוד יותר גבוהים מאשר בימי שלטון מפא"י (גל, 2002). אך ככל שנקפו החודשים התחוור לראשי המפד"ל כי אפילו איתם לא יצליח לספק את הסחורה הנכספת הזו. כמו לפני בחירות '99, בחר מרכז המפלגה לאזן את איתם הניצי ברשימה מתונה - אורלב, שניצב כאופוזיציה מול איתם בניסיונותיו לצרף את המפד"ל לאיחוד הלאומי, זכה לאמונו הכולל של המרכז והוצב כמספר שתיים ברשימה. שאול יהלום זכה במקום השלישי, ואפילו במקום החמישי, ששוריין לאישה לבקשתו של איתם, לא זכתה המועמדת בה תמך, אלא גילה פינקלשטיין, המתונה יותר. במקומות הרביעי והשישי זכו יצחק לוי וניסים סלומיאנסקי, בהתאמה. בתגובה על הצלחתו במרכז אמר אורלב כי "המרכז ביטא את רצונו העז שהמפד"ל תחזור להיות כפי שהיתה פעם, שתיתן ביטוי בפעולותיה לא רק בתחום המדיני-ביטחוני אלא בתחום החינוכי-תרבותי, זהות יהודית, יחסים בין דתיים לחילוניים ... ענייני חוץ וביטחון צריכים להעסיק את מפלגות השלטון, ואילו אנחנו מפלגה בינונית" (גל, 2002). ואכן, המפד"ל ניהלה קמפיין שעיקרו בזרות היהודית של ישראל ובייצוגם של חובשי הכיפות בממשלה. בעניין זה מעניין לציין תשדיר אחד של המפד"ל שם תקפה המפלגה את המפלגות המתחרות - מצד אחד, הליכוד בלי נציגות דתית, ומאידך האיחוד הלאומי, שלטענת התשדיר, לא תכנס לקואליציה (קננגיסר, 2003). מהחשיבות שמקנה התשדיר הזה לעצם הכניסה לקואליציה ברור כי המפד"ל תסכים לויתורים משמעותיים כדי לשמור על הנושאים הקרובים ביותר לליבה. אם לשפוט לפי הנכונות של המפד"ל להכנס לשיחות עם שינוי באשר להצטרפות משותפת לקואליציה, הרי שהמפד"ל אכן רואה חשיבות עילאית בעצם השתתפותה בממשלה.

מסקירה זו של דרכה של המפד"ל בשני העשורים האחרונים ניתן לראות נתון אחד בולט: בלי קשר למידת מתינותו או קיצוניותו של מצעה של המפלגה, דבר אינו מצליח להשיג למפד"ל קולות כמו איום ממשי על המצביעים הדתיים. כל מערכת בחירות שבה הממשלה היוצאת היא ממשלת ימין, מניבה למפד"ל בין 4 ל-6 מנדטים. מערכת הבחירות היחידה שבה הצליחה המפד"ל להתקרב להישגיה מן התקופה הראשונה היא זו שנערכה כאשר הממשלה היוצאת הייתה ממשלת שמאל. התנודות המועטות שכן ניתן לראות בהצבעה למפד"ל נובעות בעיקר מפילוגים ונטישה של המפלגה על-ידי חברי כנסת ניציים, אך גם כאן, כפי שראינו בשתי מערכות הבחירות האחרונות, ההשפעות אינן משמעותיות, אם הן קיימות בכלל. לסיכום, הגורם המשפיע הבולט ביותר על הישגיה האלקטורליים של המפד"ל הוא חיזוני לה לחלוטין - הרכב הממשלה היוצאת. לעומת זאת, הקצנתה של המפד"ל לא הוסיפה ולא גרעה באופן משמעותי בנוגע להצלחתה האלקטורלית. לבסוף - נראה כי המפד"ל הבינה את חוסר התוחלת שבתהליך ההקצנה שלה, וזה נבלם בבחירות '96. כיום המפלגה מתיימרת להיות מפלגה שחופפת בעמדותיה את הפלג הימני של הליכוד, ומתנגדת לעמדותיה של האיחוד הלאומי.

אם מודל זה הוא נכון, הרי שההצבעה למפד"ל היא במידה רבה הצבעה רגשית, ולא מחושבת. הצבעה מחושבת שהייתה מעוניינת למנוע פגיעה בצביונה היהודי של ישראל אל מול זינוקה של שינוי, הייתה נענית לקריאה למחנה דתי חזק בבחירות האחרונות - ולא כך הוא. בשל כך, הבחירות הבאות עשויות להיות הראשונות בהן המפד"ל תזכה לכ-10 מנדטים למרות שהממשלה היוצאת תהיה ממשלת ליכוד. דבר זה עשוי לקרות באם אכן תשתתף שינוי בקואליציה. במקרה כזה, יתכן כי הרגשת הביטחון שמשרה הליכוד בדרך-כלל על המצביעים הדתיים תעלם, והם ימהרו לשוב לחיק המפד"ל, כדי לחזק את הפן היהודי של ממשלות עתידיות. אם אכן כך יקרה, יהיה בכך משום חותמת הכשר לטענה שנשמעת בימינו כאילו הליכוד הפכה למפא"י החדשה...

ביבליוגרפיה

- ביבי, יגאל (1993). "ממשלה עם פחות מר"צ". **נקודה**, 165, עמ' 18, 46.
גל, פוריה (2002). "משיח לא בא". **מעריב - מוסף שבת**, 29.11.2002, עמ' 20-21.
דון-יחיא, אליעזר (1979). "יציבות ותמורות במפלגת-מחנה: המפד"ל ומהפיכת הצעירים". **מדינה ממשל ויחסים בינלאומיים**, 14, עמ' 4925-4925.
יהלום, שאול (1993). "לא להלכד ברשת של רבין". **נקודה**, 165, עמ' 19, 46.
קנגיסר, דובי (2003). "הישורת האחרונה: דו"ח תעמולה". **האייל הקורא**, 25.1.2003, <<http://www.haayal.co.il/story.php?id=1337>> (15.2.03)
- Bick, Etta (1995). "Fragmentation and Realignment: Israel's Nationalist Parties in the 1992 Elections", in D.J. Elazar and S. Sandler (eds.) **Israel at the Polls, 1992** (pp. 67-102). Boston, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Bick, Etta (2001). "The Shas Phenomenon and Religious Parties in the 1999 Elections". **Israel Affairs**, 7 (2-3), 55-100.
- Don-Yehiya, E. (1992). "Religion, Social Cleavages, and Political Behavior: The Religious Parties in the Elections" in D.J. Elazar and S. Sandler (eds.) **Who's the Boss in Israel: Israel at the Polls 1988-89** (pp. 83-129). Detroit: Wayne State University Press.
- Don-Yehiya, E. (1998). "Religion, Ethnicity and Electoral Reform: The Religious Parties and the 1996 Elections" in D.J. Elazar and S. Sandler (eds.) **Israel at the Polls 1996** (pp. 73-102). London: Frank Cass Publishing.
- Liebman, C. S. and E. Don-Yehiya (1984). **Religion and Politics in Israel**. Bloomington: Indiana University Press.
- Nixon, D. D. Olomoki, N. Schofield and I. Sened (unpublished working paper). **Multiparty Probabilistic Voting: An Application to the Knesset**. St. Louis, Missouri: Washington University School of Business and Center in Political Economy.
- Yishai, Y (1980). "Factionalism in the National Religious Party: The Quiet Revolution" in A. Arian (ed.) **The Elections in Israel 1977** (pp. 57-76). Jerusalem: Jerusalem Academic Press.

נספח א'
טבלה 1

2003		99		96		92		88		84		81		
בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	
132.4	6	140.3	5	240.3	9	129.7	6	89.7	5	73.4	4	95.2	6	המפד"ל
								102.7	5	36.1	2	72.3	4	אגודת ישראל
										31.1	1	44.5	3	תמ"י
258.9	11	430.7	17	259.8	10	129.3	6	107.7	6	63.6	4			ש"ס
										33.3	2			מורשה
								34.3	2					דגל התורה
135.1	5	125.7	5	98.7	4	86.2	4							יהדות התורה
526.4	22	696.7	27	598.8	23	345.2	16	334.4	18	237.5	13	212	13	סה"כ
394	16	556.4	22	358.5	14	215.5	10	244.7	13	164.1	9	116.8	7	סה"כ בלי מפד"ל

הערות: מספר הבוחרים באלפים. בשנת '81 התמודדה רשימת פועלי אגודת ישראל ולא עברה את אחוז החסימה עם 0.9 אחוז מהקולות. בשנת '88 התמודדה רשימת מימד ולא עברה את אחוז החסימה

עם 0.7 אחוז מהקולות. מפלגות דתיות אחרות שהתמודדו זכו לאחוזים זניחים מכלל הקולות. מקור: אתר הכנסת.

טבלה 2

2003		99		96		92		88		84		81		
בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	בוחרים	מושבים	
132.4	6	140.3	5	240.3	9	129.7	6	89.7	5	73.4	4	95.2	6	המפד"ל
925.3	38	468.1	19			651.2	32	709.4	40	661.3	41	718.9	48	הליכוד
								70.7	3			40.7	3	התחיה
										83	5			התחיה-צומת
										25.9	1			כך
						166.4	8	45.5	2					צומת
				72	2	62.3	3	44.2	2					מולדת
				767.4	32									ליכוד-גשר-צומת
174	7	100.2	4											האיחוד הלאומי
		86.2	4											ישראל ביתנו
67.7	2													ישראל בעליה
1299	53	794.8	32	1080	43	1010	49	959.5	52	843.6	51	854.8	57	סה"כ
1167	47	654.5	27	839.4	34	879.9	43	869.8	47	770.2	47	759.6	51	סה"כ בלי מפד"ל
1693	69	1351	54	1438	57	1225	59	1204	65	1008	60	971.6	64	סה"כ ימין+דתיים
1561	63	1211	49	1198	48	1095	53	1115	60	934.3	56	876.4	58	בלי מפד"ל

הערות: מספר הבוחרים באלפים. בשנת '92 התמודדה מפלגת התחיה ולא עברה את אחוז החסימה עם 1.2 אחוזים מהקולות. בשנת 2003 התמודדה מפלגת חרות ולא עברה את אחוז החסימה עם 1.1

אחוזים מהקולות. לפני שנת 2003 זיהתה עצמה "ישראל בעליה" כמפלגת מרכז ולא כמפלגת ימין. מפלגות ימין אחרות שהתמודדו זכו לאחוזים זניחים. מקור: אתר הכנסת.